
ВИСОЧАН З.Ю.,

аспірантка,

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ І КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

The article clarifies the psychological factors and components of the formation of dialogical and communicative competence of future lawyers as an important component of their professional and personal development. The basic aspect of studying this problem in the form of psychophysiological characteristics (thinking, motivation, intention emotion) of a law student is revealed. In the process of dialogue, these linguistic and psychological factors are intertwined with language, which are divided into two groups: objective (language; sociocultural situation of language development and traditions of its use; the functioning of language in various spheres of life) and subjective (readiness to receive language education; language education in the family and educational institutions; performance of language duties). Together, these factors determine the process of formation of the linguistic personality of a law student and his dialogical and communicative competence.

Key words: *dialogic speech, dialogic-communicative competence, linguopsychology, future lawyers, language personality.*

У статті з'ясовано психологічні чинники і компоненти формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів як важливого складника їхнього професійного та особистісного становлення. Виявлено базовий аспект вивчення цієї проблеми у вигляді психофізіологічних характеристик (мислення, мотивація, інтенція емоція) студента-юриста. У процесі діалогування ці лінгвопсихологічні чинники переплітаються з мовними, які поділяються на дві групи: об'єктивні (стан мови; соціокультурна ситуація розвитку мови і традиції її використання; функціонування мови в різних сферах життя) та суб'єктивні (готовність особи здобувати мовну освіту; мовне виховання у родині і закладах освіти; виконання мовних

обов'язків). У сукупності означені чинники визначають процес формування мовної особистості студента-юриста та його діалогічно-комунікативної компетентності.

Ключові слова: діалогічне мовлення, діалогічно-комунікативна компетентність, лінгвопсихологія, майбутні юристи, мовна особистість.

В статье определены факторы и компоненты формирования диалогично-коммуникативной компетентности будущих юристов как важной составляющей их профессионального и личностного становления. Выявлено базовый аспект изучения этой проблемы в виде психофизиологических характеристик (мышление, мотивация, интенция эмоция) студента-юриста. В процессе диалога эти лингвопсихологических факторы переплетаются с речевыми, которые делятся на две группы: объективные (состояние языка; социокультурная ситуация развития языка и традиции его использования; функционирования языка в различных сферах жизни) и субъективные (готовность приобретать языковую образование; языковое воспитание в семье и учебных заведениях, выполнение языковых обязанностей). В совокупности указанные факторы определяют процесс формирования языковой личности студента-юриста и его диалогично-коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: диалогическая речь, диалогическая коммуникативная компетентность, лингвопсихология, будущие юристы, языковая личность.

Визначення проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції України в європейський і світовий освітній простір, сучасні суспільні виклики і вимоги ринку праці актуалізують необхідність удосконалення традиційних і освоєння нових комунікаційних моделей підготовки майбутніх фахівців, зокрема у галузі юриспруденції. За таких умов дещо парадоксальним виглядає певний дослідницький вакуум у вивченні діалогу та розробці ефективних практичних механізмів його ведення у різних сферах професійної і соціальної життєдіяльності. В науковому та освітньо-педагогічному аспектах ця прогалина стає виразнішою, гострішою на тлі зниження загального рівня комунікативної культури, що значною мірою зумовлюється тотальною практикою спілкування через різного штибу електронні пристрої, месенджери. Означені й інші обставини актуалізують потребу спеціальної поглибленої науково-теоретичної розробки

проблеми розвитку діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів, зокрема, лінгвістичних, психологічних, інших чинників, що обумовлюють її формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Психологія діалогування як вияв і складник мовленнєвої діяльності знайшла різнобічне осмислення у дослідженнях українських і зарубіжних учених (Н. Антонова, М. Бахтін, Л. Виготський, В. Гордієнко, Г. Д'яконов, М. Жінкін, І. Зімня, Л. Копець, Н. Корягіна Г. Кучинський, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Овсяннікова, Є. Пассов, Т. Флоренська та ін.). В них простежується спільний і важливий для нашої науково-дослідної роботи підхід, згідно з яким мовленнєва діяльність осмислюється як процес використання мови для спілкування під час будь-якої суспільної діяльності та як процес діалогування, осмислений і спрямований мовними особливостями міжособистісного спілкування. Означений доробок створює важливе науково-теоретичне підґрунтя для предметного вивчення заявленої у назві статті проблеми.

Мета дослідження: з'ясування психологічних чинників і компонентів формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів як важливого складника їхнього професійного та особистісного становлення.

Об'єкт дослідження: формування професійної компетентності майбутніх правників у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження: науково-теоретичні аспекти та психолого-лінгвістичні засади формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, формалізація, порівняння, контент-аналіз, методи монографічного і вибіркового аналізу джерел, що уможливають всебічний, предметний, цілісний аналіз психолого-педагогічної літератури задля з'ясування і розкриття науково-теоретичних аспектів і психолого-лінгвістичних засад формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці поняття «діяльність з діалогічного спілкування» трактується як використання мовленнєвої діяльності для здійснення особистісної або соціальної взаємодії. Таким чином мовленнєва діяльність розглядається як свого роду «мовленнєва поведінка особи», опосередкована знаками мови [2; 11; 13]. В лінгвістиці поняття «мовленнєва діяльність» виступає одночасно як процес і як результат, тобто, властивий діалогу текст, продукт говоріння, об'єкт слухання. Якщо метою мовленнєвої діяльності є комунікація, то вона уявляється як взаємодія, контакт та пов'язується з діалогом як її усною формою, що складається з дій як цілісної системи, а не їхньої хаотичної сукупності [3; 6; 10-12].

З такої міждисциплінарної, психолого-лінгвістичної позиції, підходимо до виявлення психологічних чинників і компонентів формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів. Базовим, відправним аспектом вивчення цієї проблеми є психофізіологічні характеристики студента-юриста, що є основою його формування як мовної особистості. З'ясуванню вікових, соціальних, особистісних, інших чинників і особливостей становлення сучасного студента, зокрема майбутнього правознавця, присвячено значний обсяг психологічних, педагогічних, лінгвістичних студій (В. Бочелюк, Н. Жигайло, О. Злобін, І. Зошій [7], І. Івашкевич [8], Р. Каламаж [9], В. Савіщенко та ін.).

Важливу систему координат для осмислення цієї проблеми дає розроблена Р. Каламажем модель становлення Я-концепції майбутніх правників на етапі професіоналізації у ЗВО. Вона має два базові складники: традиційний структурно-функціональний (когнітивний, емоційно-оціночний, поведінковий компоненти) та апперцептивний структурно-змістовий (забезпечує інтеріоризацію професійної юридичної діяльності в систему значень та символів особисті та формування мотиваційної готовності до виконання професійних обов'язків) [9]. У загальному вигляді Я-концепція майбутнього юриста відображає змістову сферу особистості фахівця, що усвідомлює себе як суб'єкт професійної діяльності та орієнтований на постійний саморозвиток і самореалізацію [9, с. 6].

Виходячи з цього, визначаємо логіку і послідовність осмислення психологічних чинників і компонентів формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів: від «загального» (характеристики, притаманні студентству як соціально-комунікативній групі) до «особливого» (специфіка їхнього прояву в колективному портреті студентів-юристів).

Студентський вік (18-25 років) – особливий період життєдіяльності людини, який складає початкову ланку в ланцюгу етапів зрілості. З одного боку, через несформованість поведінкової саморегуляції та життєвого світобачення особа цього віку часто плутає ідеали з ілюзіями, романтику з екзотикою. Це призводить до емоційної нестабільності, нігілізму, девіантному стилю поведінки тощо. З іншого боку, саме на роки студентства припадає максимальна розвинутість психофізіологічних властивостей особистості: мислення, сприйняття, увага, емоції, почуття [7-9]. Усвідомлення власної індивідуальності та прагнення до саморозвитку і самоактуалізації створюють об'єктивне підґрунтя для ефективної професійної підготовки загалом та формування мовленнєво-комунікативної компетентності, зокрема.

Поряд із цими загальними психологічними характеристиками, свої особливі вимоги має професійна підготовка студента-юриста, обумовлена діяльністю у системі «людина-право». Науковці пов'язують це з такими чинниками:

а) правова регламентація діяльності, що передбачає підпорядкування чітким нормам закону та їхнє обов'язкове виконання; б) наявність владних повноважень, які дозволяють діяти від імені закону; в) присутність елементів небезпеки і ризику, які можуть мати непередбачувані, в тому й негативні, особистісні наслідки; г) неможливість чіткого планування дій і прогнозування їхніх результатів через непередбачуваність ситуацій; г) виконання службових обов'язків за напружених, екстремальних, стресогенних умов тощо [7; 8]. Ці й інші виклики підвищують вимоги до формування у майбутніх правників навичок соціального і професійного спілкування, індивідуальних технік взаємодії і сприймання людей, вмінь швидко, адекватно реагувати на репліки співрозмовника, невербальні прояви спілкування, прогнозувати можливі варіанти поведінки учасників процесу комунікації.

Всебічне осмислення досліджуваної проблеми вимагає розгляду означених й інших психічних процесів крізь призму мовленнєвої діяльності. Цей нерозривний взаємозв'язок виявляється у мислиннєво-пізнавальній та чуттєво-емоційній сферах.

Означений концептуальний підхід вимагає з'ясування феномену діалогічно-мовленнєвої компетентності крізь призму психолінгвістики. Представники цієї галузі знань розглядають діалог (діалогування) як невід'ємну природну властивість мовлення, що знаходить універсальний вияв у всіх царинах суспільного буття, зокрема і професійній. Зіставляючи мовленнєву діяльність з іншими сферами життя, вони стверджують, що їхні спрямованість, рух визначають і корелюють такі спільні константи: а) мислення, свідомість, пам'ять, увага; б) мотив, мета; в) аналіз ситуації і пошук оптимальних рішень, засобів діяльності; г) планування й прогнозування наслідків; г) контроль і корекція діяльнісного процесу; д) зіставлення очікуваних і кінцевих результатів діяльності [10].

У процесі діалогічної мовленнєвої комунікації психолінгвістики вирізняють такі взаємопов'язані ланки: 1) мотивація; 2) мовленнєва інтенція (аналіз свідомості учасників діалогічної ситуації, мети й завдань їхніх висловлювань); 3) програмування мовленнєвих висловлювань в образно-символічних або схематичних кодах; 4) формування з цілого повідомлення чи його частин певних знакових відображень, моделей [5]. Розглянемо ці феномени у контексті розвитку діалогічного мовлення.

Попри поширене твердження, згідно з яким «основою мовлення є мислення», психолінгвістики розглядається їх як специфічні самостійні явища, адже з трьох основних видів мислення: конкретно-діяльнісний, образний, логічний, лише останній функціонує на мовному матеріалі. Вивчення фундаментальних студій з цієї проблеми (Л. Виготський [2], В. Гумбольдт, О. Леонтьєв [10], О. Лурія [11], А. Маркова та ін.) дозволяє стверджувати, що саме мисленнєвий аспект мовленнєвого мислення в діалогічній комунікації

забезпечує відтворення мовної картини світу. Тому під час навчання діалогічного мовлення потрібно вчити як мовленню, так і слововживанню й логічному мисленню, адже сама мова побудована за правилами логіки [12].

Розглядаючи цю важливу тезу в контексті досліджуваної проблеми, відзначимо, що для мислення особи студентського віку характеризують такі особливості, як швидкість, самостійність, глибина розуміння і засвоєння навчального матеріалу. При цьому, студенти орієнтовані не на пасивне, механічне засвоєння навчальної інформації, а на її критичне осмислення і творче, креативне використання у професійній та інших сферах суспільної діяльності. Також слід урахувати, що хоча у 18-23 річному віці розумові здібності вже сформувалися, вони продовжують розвиватися, внаслідок оволодіння складними інтелектуальними операціями. Це робить розумову діяльність більш стійкою та ефективною, а її структура у процесі опанування фаховими знаннями, вміннями, навичками стає індивідуально-орієнтованою й дедалі складнішою, диференційованою [1; 12].

У процесі формування діалогічної компетентності студентів слід також враховувати притаманні їм особливості різних видів пам'яті (оперативна, короткотривала, довготривала, зорова, слухова) та їхньої уваги, що корелює такі функції пам'яті, як концентрація і стійкість [7]. За умов належної мотивації, вони оптимізують і забезпечують ефективність формування професійної мовно-комунікативної компетенції [1; 8].

Особливе місце у здійсненні діалогічної комунікації посідає увага, що є обов'язковою умовою свідомої й ефективної професійної діяльності. Той факт, що властивості уваги у студентському віці розвиваються краще, ніж у дорослому [12; 13], має важливе значення для засвоєння навчального мовного матеріалу. А формування діалогічної компетентності передбачає володіння ще й спеціальними знаннями і навичками, які забезпечують розвиток інтелектуально-вольових основ уваги у студента-юриста для координації процесу діалогування (приміром, розпізнання виявів справжньої, уявної, мимовільної уваги тощо).

Першоосновою процесу комунікації є мотивація. Зміст цього складного психофізіологічного явища полягає в тому, що визначальною рисою будь-якої свідомої діяльності людини є спрямованість на досягнення усвідомлених цілей, які пов'язані з мотивами. Мотив зумовлює і визначає прагнення особистості до мети. Якщо він неглибокий, не спирається на міцні знання і навички, то й сама діяльність є млявою, непродуктивною. Якщо мотив сильний, стабільний, то стає потужним чинником досягнення успіху.

Мотив відіграє виняткову роль у навчально-пізнавальній діяльності. Вважаючи його «запусним механізмом» процесів пізнання і спілкування, І. Зіміння показала вплив мотиву на розвиток діалогічного мовлення, адже він

визначає формування схеми висловлювання, запускає в роботу операції з вибору і поєднання лексичної одиниці, актуалізує її форму тощо [6, с. 63].

Для з'ясування значення і ролі інтенції у процесі діалогування апелюємо до наукового досвіду її вивчення як аспекту комунікативної активності К. Дегтярьової. Розуміючи інтенцію як комунікативний намір мовця, вчена показала, що для досягнення комунікативної мети необхідна зацікавленість обох сторін. Відтак, вони обирають один із напрямів мовленнєвої взаємодії: позитивну мовленнєву інтенцію (процедури вербування, заохочення тощо), або негативну (осуд, критика, відмова). Її ще нейтральна або конструктивна інтенція, яка втілюється в актах констатації і демонстрації ознак, процедурах обговорення, аналізу та ін. [3, с. 25].

Мислення, мотивація, інтенція завжди емоційно забарвлені. Тому психолінгвісти акцентують на винятковому значенні емоційного компонента як природної потреби, стимулу діалогічного мовлення, адже крізь почуття й емоції відображаються переживання та ставлення особи до соціального оточення й самої себе. Природна полярність емоцій і почуттів виявляється у базових модальних антитезах (любов – ненависть; радість – смуток, горе; гнів – милість; зневага – приязнь, симпатія; страх – спокій; упередженість – виваженість і т. ін.), які крізь безліч відтінків відображають позитивне або негативне ставлення до співрозмовника. Тому цей «ірраціональний чинник» часто бере гору над «раціональним» (реальними умовами, потребами, прагненнями) і визначає результат процесу діалогування [3, с. 25-28].

Зі студій знаних психолінгвістів (Л. Виготський [2], О. Лурія [11], С. Рубінштейн [13] та ін.) випливає, що емоції позначають увесь процес усного мовлення, зокрема реплікування. Тому володіння психофізіологічними знаннями і досвідом дозволяє розпізнавати інтонаційне вираження (темп, інтенсивність, тональність) окремих реплік, висловлювань й відповідним чином корегувати процес діалогування, спрямовуючи його у потрібне русло.

У процесі діалогування лінгвопсихологічні чинники (мислення, мотивація, інтенція емоція) переплітаються з мовними. У сукупності вони визначають процес формування мовної особистості та поділяються на дві групи: об'єктивні і суб'єктивні. До першої відносяться: а) стан мови (унормованість, стилістична диференціація тощо), який свідчить про придатність мовної картини окремого народу та особистості забезпечувати комунікативні потреби на побутовому і професійному рівнях; б) соціокультурна ситуація і традиції, що визначають розвиток і використання мови; в) функціонування мови в різних сферах життя: адміністративно-управлінській, правовій, соціально-економічній, науковій, освітній, культурній, виробничій (професійній), побутовій та ін. [4, с. 59-60].

Серед суб'єктивних чинників відзначаємо такі: а) здатність і внутрішня готовність особи здобувати мовну освіту й досконало володіти мовою; б) мовна освіта і виховання у родині закладах освіти; в) моральна потреба використовувати рідну мову і вдосконалювати мовленнєву культуру; г) розуміння і свідоме виконання мовних обов'язків громадянина; г) активне особистісне ставлення до мови та самовираження в мові [4, с. 59-60].

Означені чинники впливають і забезпечують формування мовної особистості як фахівця у певній сфері професійної діяльності. Так, навчаючись у ЗВО юридичного профіля, студент переорієнтовується на адекватний обраному фахову вибір засобів спілкування та формується як професійна мовна особистість. У досліджуваному ракурсі цей процес забезпечується набуттям професійно-комунікативних умінь діалогічного спілкування за типових та складних й непередбачуваних ситуацій професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами аналізу науково-педагогічної літератури було виявлено, що формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів значною мірою обумовлюється психофізіологічні особливостями, що притаманні особам студентського віку (мислення, пізнавальні можливості, чуттєво-емоційна сфера). У процесі діалогування ці психологічні чинники переплітаються з мовними, які поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. У сукупності означені лінгвопсихологічні чинники визначають процес формування мовної особистості студента-юриста загалом та його діалогічно-комунікативної компетентності, зокрема.

Вважаємо, що роль, значення, потенційні впливи виявлених лінгвопсихологічних чинників мають бути перевірені у процесі організації експериментальної роботи з формування діалогічно-комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Список використаних джерел:

1. Вишневская С.Л. Развитие профессиональной коммуникативной компетентности юриста в системе высшего образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ижевск, 2007. 205 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь: собр. соч.: в 6 т. Москва: «Педагогика», 1982. Т. 2. 504 с.
3. Дегтярьова К.В. Основи теорії мовної комунікації: навч.-метод. посіб. Полтава, 2012. 70 с.
4. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей: монографія. Харків: ХНАМГ, 2010. 320 с.

5. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. Москва: Наука, 1982. 159 с.
6. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевой деятельности. Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2001. 432 с.
7. Зошій І. Психологічна підготовка до юридичної діяльності: social-science.com.ua >: 2013 №2.
8. Івашкевич І.В. Становлення професійної компетентності майбутніх юристів: метод. посіб. Рівне: РДГУ, 2016. 94 с.
9. Каламаж Р. Психологія становлення професійної Я-концепції майбутніх юристів: монографія. Острог: «Острозька академія», 2009. 404 с.
10. Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики.. Москва: СПб., 2003. 287 с
11. Лурия А.Р. Язык и сознание: Изд-во Моск. ун-та, 1979, 320 с.
12. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. / за ред. Л.О. Калмикової. Київ: Фенікс, 2008. 235 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. (б/в), 2002. 720 с.

Transliteration of References:

1. Vishnevskaya S.L. (2007). Razvitie professional'noj kommunikativnoj kompetentnosti yurista v sisteme vysshego obrazovaniya: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Izhevsk.
2. Vygotskij L.S. (1982). Myshlenie i rech': sobr. soch.: v 6 t. Moskva: «Pedagogika»,. T. 2.
3. Dehtiarova K.V. (2012). Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch.-metod. posib. Poltava.
4. Drozdova I.P. (2010). Naukovi osnovy formuvannya ukrainskoho profesiinoho movlennia studentiv VNZ nefilolohichnykh spetsialnostei: monohrafiia. Kharkiv: KhNAMH.
5. Zhinkin N.I. (1982). Rech' kak provodnik informacii. Moskva: Nauka.
6. Zimnyaya I. A. (2001). Lingvopsihologiya rechevoj deyatel'nosti. Moskva: MPSI; Voronezh: MODEK.
7. Zoshii I. (2013). Psykholohichna pidhotovka do yurydychnoi diialnosti: social-science.com.ua > 2.
8. Ivashkevych I.V. (2016). Stanovlennia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv: metod. posib. Rivne: RDHU.
9. Kalamazh R. (2009). Psykholohiia stanovlennia profesiinoi Ya-kontseptsii maibutnikh yurystiv: monohrafiia. Ostroh: «Ostrozka akademiia». 404 s.
10. Leont'ev A.A. (1979). Osnovy psiholingvistiki.. Moskva: SPb., 2003. 287 s
11. Luriya A.R. YAzyk i soznanie: Izd-vo Mosk. un-ta,
12. Psykholohiia movlennia i psykholinhvistyka (2008): navch. posib. / za red. L.O. Kalmykovoi. Kyiv: Feniks,.
13. Rubinshtejn S.L. (2002). Osnovy obshchej psihologii. SPb.

VYSOCHAN Zoryana,

Graduate Student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

E-mail: vysochan.lesia@gmail.com

**PSYCHOLOGICAL FACTORS AND COMPONENTS OF FORMATION OF DIALOG AND
COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE LAWYERS**